

HAZRATI MARYAM OBRAZI: TARIXIY MANBA VA BADIY TALQIN QIYOSI

Sabokat Samatova
Samatovas89@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abu Ja'far Muhammad ibn Jarir at-Tabariyning "Tarix ar-rusul val-muluk" asari hamda zamonaviy turk adibi Nurdan Damlaning "Hazrati Maryam" romani misolida Hazrati Maryam obrazi qiyosiy tahlil etiladi. Tadqiqotda tarixiy-xabariy matn va badiiy-psixologik asar o'rtasidagi konseptual hamda uslubiy tafovutlar, mo'jiza va psixologizm nisbati aniqlangan.

Kalit so'zlar: at-Tabariy, Nurdan Damla, Hazrati Maryam, manbashunoslik, isnod, badiiy psixologizm, qiyosiy adabiyotshunoslik

THE IMAGE OF SAINT MARY: A COMPARISON OF HISTORICAL SOURCE AND LITERARY INTERPRETATION

Sabokat Samatova
Samatovas89@gmail.com

Abstract: This article presents a comparative analysis of the image of Saint Mary through the historical work "Tarikh al-Rusul wa al-Muluk" by Abu Ja'far Muhammad ibn Jarir at-Tabari and the novel "Hazreti Meryem" by contemporary writer Nurdan Damla. The study identifies conceptual and stylistic differences between a historical-chronicle text and a literary-psychological work, exploring the balance between divine miracles and narrative psychology.

Keywords: at-Tabari, Nurdan Damla, Saint Mary, source studies, isnad, literary psychology, comparative literature.

KIRISH

Adabiyot hayotning in'ikosi sifatida insoniyat bilan birga rivojlanishda davom etmoqda. Uning tur va janrlari keng, anglam darajasi yuqori, biroq mohiyati - insoniyatni ezgulikka chorlashi o'zgargan emas. Boshqa fanlardan farqli o'laroq adabiyot insonga so'z, obrazlar va ularning hissiy kechinmalari orqali ta'sir o'tkazadi. Shu bois barcha davrlarda unga talab yuqori bo'lgan. O'tmishda ham ma'lum bir g'oyalar targ'iboti, dinlarga da'vat qilishda, uning ahkomlarini xalq orasida keng yoyishda adabiyot birlamchi vosita bo'lib kelgan. Natijada adabiyotning ham tarmoqlari kengayib, yangi tur va janrlar paydo bo'la boshlagan. Ayniqsa, Islom dini muqaddas kitobi Qur'oni Karimda kelgan qissalarni tafsir qilishga bo'lgan ehtiyoj

sohada yangi - qissachilik janrining vujudga kelishiga sabab bo'ldi. Yozma mumtoz qissachilik asosan islom dini va shu bilan bog'liq shaxslar hayotiga doir bir yoki bir nechta voqeani talqin etishga qaratilgan bo'lib, Burhoniddin Rabg'uziyning "Qisas ul-anbiyo", Alisher Navoiyning "Tarixi anbiyo va hukamo" kabi asarlari bunga yorqin misoldir [1, b. 126]. Qissalarda obrazlar ta'rifi, kechinmalarni ifodalashda badiiylikka urg'u berilsa-da, aslida ularning tag-zamirida tarixiy haqiqatlar yotadi. Klassik manbalarda diniy-tarixiy shaxslar talqini ko'proq xabar, hujjat va rivoyatlar zanjiri (isnod) vositasida aks etsa, zamonaviy badiiy adabiyotda ularning ruhiy dunyosi va insoniy kechinmalari birinchi planga chiqadi. Mazkur tadqiqotda ushbu tamoyillar ibratli siymo bo'lmish Hazrati Maryam obrazi misolida tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Sharq tarixshunosligida Abu Ja'far Muhammad ibn Jarir at-Tabariyning (839-923) "Tarix ar-rusul val-muluk" asari tarixiy haqiqatga asoslangan yirik va mo'tabar manba hisoblanadi. Mazkur asarda qadimgi Eron podshohlari, Rim va Vizantiya imperatorlari, xalifalik hududidagi yurtlarning 915-yilgacha bo'lgan tarixi o'z ifodasini topgan [2, b. 272]. Maqolada tadqiq qilinayotgan Hazrati Maryam qissasi ham ushbu asarda alohida bob sifatida, hadis va Qur'oniy oyatlar tafsiri asosida ilmiy yo'sinda yoritilgan. Muallif badiiy to'qimalardan qochishga, har bir fikrni Qur'on, hadis va tarixiy ma'lumotlarga tayanib ifodalashga urinadi. Zamonaviy turk adabiyotida esa Nurdan Damlaning "Ma'sumiyat durdonasi: Hazrati Maryam" qissasi siyrat va qissasul-anbiyo janrining zamonaviy talqinidir. Muallif obrazni bugungi o'quvchi tushunishi va his qilishi uchun yangicha badiiy-psixologik rakursda talqin etadi. Yozuvchi kitob muqaddimasida ta'kidlaganidek, voqealar sahih manbalardan olingan bo'lib, yaratilgan tasvirlar va tuyg'ular voqelik oqimini ta'minlashga xizmat qiladi: "Buyuk zotlarni tavsiflashdagi barcha voqealar sahih manbalardan olingan. Yaratilgan tasvirlar, tuyg'ularning ko'chirilishi voqelik oqimini ta'minlash maqsadida tuzilgan ifodalar muallifning shaxsiy shaxsiy dunyosi, o'ziga xos xayolot olami in'ikosidir. O'nlab asrlarning jazirasida, chang-to'zonida, tumaniyu tutunida qolib ketgan haqiqatning aynan o'zini topishni tasavvur qilib bo'lmaydi." [3, b. 14]. Tadqiqot jarayonida qiyosiy-tarixiy, tekstologik va badiiy-psixologik tahlil metodlaridan foydalanildi. At-Tabariy va Nurdan Damla matnlari o'rtasidagi konseptual hamda uslubiy mutanosiblik va tafovutlar qiyosiy usulda o'rganildi.

NATIJALAR

Ushbu ikkala manbani qiyoslash tarixiy xabar va badiiy to'qimaning o'zaro munosabatini ochib berishda muhim natijalarni ko'rsatdi. At-Tabariy muhaddis va tarixchi sifatida voqealarga obyektiv xabar beruvchi shaxs sifatida yondashadi, Nurdan Damla esa voqealar silsilasiga badiiylik berib, ularga ruhiy harakat baxsh etadi. Qahramonlarning nasl-nasabi va shajarasini berishda har ikkala muallif ham aniqlikka intiladi. Tabariy Hazrati Maryamning otasi Imron nasabi haqida to'xtalib, uning

Sulaymon (a.s.) avlodidan bo'lgan Imron bin Mas'an va Faquzning qizi Hinna bilan nikohlanishini xabariy tarzda keltirib o'tadi: "Zakariyo alayhissalomning do'sti bor edi. O'sha Rahba'im bin Sulaymon (a.s) avlodidan edi. Ismi Imron bin Mas'an edi. Zakariyo (a.s) bilan birga bo'lar edilar va ibodat qilar edilar. Zakariyo (a.s) uni juda yaxshi ko'rar edi. Qo'shimcha sifatida yana bir kishi bore di. U ham shu avlodidan edi. Katta din odamlaridan edi. Unga Faquz der edilar. Zakariyo (a.s) uni juda ham yaxshi ko'rar edilar. Bu Faquzning ikki qizi bor edi. Ular ham Sulaymon (a.s) naslidan edilar. Birining ismi Isho, birining ismi Hinna edi. U Hinnani Mas'an o'g'li Imronga nikohlab berdi"[4, b. 354]. Nurdan Damla esa o'z romanida shajarani ilmiy va ketma-ketlikda batafsil bayon etadi: "Nasabshunos olimlar shajaradan chiqqan har bir naslning ma'naviy-axloqiy yaxlitligini ham tadqiq etgandi. Bu ajoyib hikoyada Imron Mosonning, Moson Yashxamning, Yashxam Amunning, Amun Minshaning, Minsha Hazqiyaning, Hazqiya Ahazning, Ahaz Yusamning, Yusam Ajriyaning, Ajriya Amsiyaning. Amsiya Yavshning, Yavsh Axzixuning, Axzixu Yaramning, Yaram Yax Afazning, Yax Afaz Asoning, Aso Abyaning, Abya Rahbeamning, Rahbeam Sulaymon alayhissalomning, Sulaymon alayhissalom Dovud alayhissalomning o'g'illari edi." [3, b. 18]. Payg'ambarlar qissalarida shajarani aniq berish tarixiy haqiqatdan uzoqlashmaslik uchun o'ta muhim hisoblanadi. Shuningdek, Tabariy asarida o'sha davrdagi Isroil farzandlarining urf-odatlari, xususan, homilani ibodatxona uchun ozod (muharrar) qilib bag'ishlash tartiblari haqida aniq ma'lumotlar berilgan: "Obid ozod qilingan bo'lishi nima deganidir: Asosiysi shunday edi: Isroil farzandlari bir urf-odat bor edi. Bu odatga ko'ra, bir erkak kishi Haq taolo huzurida Unga yaqinlashish yo'lini istasa, agar xotini homilador bo'lsa: - Ey Robbim, agar bu ayol erkak farzand tug'sa, uni Sening ibodating uchun ozod qildim! der edi. (Shariatan bajarilishi lozim bo'lgan farz qarz bo'lar edi) Agar bola qiz tug'lsa, nazr vojib bo'lmas edi. Lekin uni ham ota Baytul-Maqdisga ibodat va xizmat uchun qoldirib, dunyo ishiga aralashtirmas edi. O'sha ozod qilingan erkak besh yoshga yetganda, otasi uni u yerdagi obidlardan birga topshirib qo'yar edi. Endi u bola masjiddan chiqmas, ibodatdan boshqa ishni bilmas edi." [4, b. 355]. Bu jihat ham muhim hisoblanib, bu turdagi ma'lumotlar o'sha davr urf-odat va an'analari haqida yanada aniqroq tasavvur hosil bo'lishiga yordam beradi.

MUHOKAMA

Maryam (a.s.)ning dunyoga kelishi va nazr qilinishi epizodida faktik aniqlik hamda badiiy-psixologik tasvir qutblari yaqqol namoyon bo'ladi. Imron ayolining nazri va o'g'il farzand kutilishi: At-Tabariy bu jarayonni Qur'oni Karimning Oli Imron surasi 35-oyatiga tayanib, qat'iy, tarixiy aniqlik bilan bayon etadi. "Eslang, Imronning ayoli: «Rabbim, albatta, men qornimdagi narsani Senga ozod (xizmatchi) qilib nazr qildim. Bas, mendan qabul et...» degan edi"5 (Oli Imron, 35). [5], "muharrar" (ozod xizmatchi) tushunchasining fiqhiy va tarixiy mohiyatini xolis yoritadi. Nurdan Damla

esa ushbu epizodni sof insoniy va onalik ruhiyati prizmasida yoritadi. U Xannaning pinhona munojoti, ko'z yoshlari hamda qiz farzand tug'ilgandagi ruhiy iztirobini lirik bo'yoqlarda tasvirlaydi. "Allohim, qiz tug'dim" dedi. Ovozi afsus va nadomatga to'la edi. Ellik yildan ortiq ishqiqi tug'yonga keldi. Ko'zlaridan to'kilgan har tomchi yoshda qayg'u, shodlik, tashvish yashiringandi. Chaqalog'ini ma'badga bir marta nazr qildimi, u qiz farzand bo'lsa-da, nazrini bajarardi:"Robbim! O'g'il bola qiz kabi emasligini Sen ham bilasan", dedi."[3, b. 22]. Yozuvchi uchun bu o'rinda quruq xronika emas, balki onalik mehrining ilohiy taslimiyat bilan to'qnashuvi yetakchilik qiladi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, at-Tabariy tekstologik va manbashunoslik bazasini shakllantirsa, Nurdan Damla uni zamonaviy kitobxon uchun emotsional va estetik tomondan yaqinlashtiradi.

XULOSA

At-Tabariy va Nurdan Damla asarlarida Hazrati Maryam obraziga yondashuv adabiyot va tarixshunoslikning turli qonuniyatlariga bo'ysunadi. At-Tabariy uchun Maryam - tarixiy va ilohiy hujjatlashtirilgan shaxs bo'lib, u voqealarni xabariy xolislik bilan bayon etadi. Nurdan Damla esa ushbu tarixiy manbalarga tayanib, Maryam siymosini badiiy-psixologik kashfiyot darajasiga ko'taradi. Natijada, Tabariy asari tarixiy va tekstologik asosni ta'minlasa, Nurdan Damla romani kitobxonda estetik va emotsional empatiyani shakllantiradi. Bu ikki yondashuv bir-birini inkor etmaydi, aksincha, diniy-tarixiy shaxs obrazining to'laqonli namoyon bo'lishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ibroximova, Z. A. (2025). Adabiyotshunoslikda qissa janrining o'rganilishi va lining taraqqiyot bosqichlari. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, 70(9), 126-132.
2. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. (2004). 8-jild (Tabariy). «O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti.
3. Damla, N. (2024). Ma'sumiyat durdonasi: Hazrati Maryam alayhassalom (D. Jumaqul, Tarj.). Munir.
4. At-Tabariy, A. J. M. I. J. (2004). *Tarihi Tabariy* (Abu Muslim, Tarj.). Istanbul.
5. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. (2021). *Qur'oni Karim va o'zbek tilidagi ma'nolar tarjimasini*. «Hilol-Nashr» nashriyoti.
6. Zokirov, M. (2018). *Qiyosiy adabiyotshunoslik uslubiyoti*. Fan. Bo'riyev, O., & Yo'ldashev, A. (2022).
7. At-Tabariy asarlarida O'rta Osiyo tarixi. *Farg'ona nashriyoti*. *Islam Encyclopedia*. (2023).
8. Maryem (s.a.) in *Islamic Historiography and Tradition*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/meryemWorld History Encyclopedia>. (2022).
9. Tabari and Early Islamic Chronicles. <https://www.worldhistory.org/at-tabari/>